

УДК 347.9

Валерія Прущак,
начальник юридичного відділу,
аспірант кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ СУДДІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Стаття присвячена аналізу стану наукового дослідження статусу судді як посередника у вітчизняній науці та світовій практиці. Приділено увагу підготовці та участі судді в переговорному процесі. Розглянуто практичні аспекти та запропоновано шляхи законодавчого вдосконалення процедури врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі.

Ключові слова: альтернативне вирішення спорів, переговори, цивільно-правовий спір, конфлікт, посередник, судове примирення.

Постановка проблеми. Розширення можливостей застосування альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів, одне із центральних місць серед яких посідає такий спосіб, як врегулювання спору за участю судді, в умовах демократизації та гуманізації судового процесу в Україні, зростання соціальної функції судової гілки влади, прагнення до більш ефективного, зваженого та якісного цивільного судочинства стає все більш актуальним. З моменту набуття чинності Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII, який суттєво змінив зазначені процесуальні кодекси, уніфікував та запровадив багато нових, раніше не знайомих вітчизняній правовій системі норм та інститутів, процедура врегулювання спору за участю судді привертає найбільшу увагу через свою новизну та недосконалість. Роль судді під час здійснення ним даної процедури викликає безліч суперечок у наукових колах, а отже, зумовлює її актуальність та невичерпність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із даної теми. На сучасному етапі обов'язок суддів заохочувати сторони до дружнього врегулювання спору не тільки задекларовано міжнародною спільнотою, а й визнано одним із засобів зміцнення незалежності судді [1]. З початком судової реформи інтерес до ролі судді як нейтрального третього посередника під час вирішення цивільно-правового

спору значно зріс, проте й досі професійні, кваліфіковані знання та навички судді, за допомогою яких має здійснюватися процедура, порядок його підготовки до участі у переговорному процесі не були предметом спеціального дослідження.

Окремі аспекти процедури врегулювання спору за участю судді досліджували такі представники цивільного процесуального права, як Н. М. Грень, С. В. Ківалов, М. Я. Поліщук, Ю. В. Розман, Л. Д. Романадзе, Т. А. Цувіна та інші.

Однак динамічний розвиток даного інституту зумовлює проблематику допустимого ступеня активності судді під час здійснення ним процедури врегулювання спору, а його правовий статус вимагає спеціального аналізу.

Мета статті – визначити правовий статус судді під час здійснення ним процедури врегулювання спору, проаналізувати особливості його кваліфікаційної підготовки як посередника задля досягнення ефективного результату примирливої процедури.

Виклад основного матеріалу. Процедура врегулювання спору за участю судді є самостійною формою альтернативного вирішення спорів, що передбачає переговорний процес із залученням посередницької діяльності третьої особи – судді. Таким чином, правовий статус судді обумовлюється як повноваженнями, закладеними в основу професії судді, так і спектром активних дій, спрямованих на досягнення сторонами врегулювання спору за допомогою його професійних, кваліфікованих знань та навичок.

Науковці неоднозначно ставляться до одноособного поєднання ролі судді та примирителя. Є. О. Нефедьев зауважує, що поєднання в одній особі судді й примирителя погано впливає на примирення. Адже примиритель повинен з'ясувати матеріальну істину у справі й на основі того запропонувати умови примирення. Але якщо примиритель при цьому є суддею, що вирішує дану справу, то сторони будуть утримуватись від щиросердних пояснень, остерігаючись того, що їхні пояснення вплинуть на суддю і він, розглядаючи справу після невдалої спроби примирити сторони, буде мимоволі ґрунтувати на них своє рішення. Запропоновані суддею умови можуть видатись не вигідними одній зі сторін, у результаті в неї виникнуть сумніви щодо його об'єктивності та неупередженості [8].

Категоричну думку висловлюють стосовно активної участі судді у процесі врегулювання спору такі науковці, як А. Н. Кузбагаров та В. П. Глазирін. Вони вважають, що діяльність державного суду повинна спрямовуватись на досягнення основного завдання – вирішення спірних правовідносин. Лише активні дії приватних осіб, що беруть участь у примиренні, можуть бути спрямовані на врегулювання правового конфлікту. Ініціатива суду в обговоренні умов майбутньої мирової угоди, висловлення судом точки зору стосовно сильних і слабких моментів позицій сторін, пояснення суду щодо обґрунтованості чи необґрунтованості позовних вимог і т. д. можуть призвести до вкрай негативних наслідків [7].

Однак вважаємо таку позицію вчених стислюю та односторонньою, адже саме обов'язок суду брати участь у врегулюванні спору між сторонами повною мірою розкриває оригінальну ідею об'єднання примирення та судового процесу через визначення соціальних і моральних цінностей і меж прав та постає тим безумовним варіантом економії процесуального часу та прискорення розгляду справи, що має наслідком уникнення зайвого навантаження.

Задля забезпечення суддею успішного проведення переговорного процесу між сторонами спору йому необхідні певні комунікативні якості, що зумовлює одну з перших проблем – спеціальну підготовку судді.

Так, С. А. Корягіна обстоює позицію, відповідно до якої виконання функцій посередника вимагає від особи певних знань та вмінь, емоційної стриманості та творчого мислення [6, с. 47]. З її думкою погоджується й І. І. Дутка, який ставить на перше місце професійну підготовку посередника, що має володіти безумовними знаннями юриспруденції, а також «... володіти та вміти оперувати мораль-

но-етичними принципами культури ведення діалогу на основі поваги та терпимості один до одного» [5, с. 180].

С. О. Бондаренко, оцінюючі підготовку посередника, вважає, що він обов'язково має бути знаним фахівцем із предмета спору та неабияким психологом, якому під силу поновити нормальні взаємини між конфліктуєчими та налагодити взаємодію [2, с. 92].

Т. Подковенко у своїх дослідженнях стверджує, що для належного виконання своєї роботи посереднику необхідно володіти такими рисами: вміння слухати, здобуття довіри, вміння подати інформацію, належне використання гумору, відкритість, толерантність, готовність допомогти, організованість, та безумовно емоційна зрілість та стабільність, адже важко було би працювати з посередником, який не справляється з власними проблемами та емоціями [9, с. 39].

Ми погоджуємося з думкою Д. Л. Давиденко, О. М. Дементьева та Е. В. Тихонова, які найбільш ґрунтовно окреслюють ті навички та прийоми, якими необхідно володіти судді задля полегшення процесу спілкування між сторонами, відшукування взаємоприйнятних шляхів вирішення проблеми та досягнення максимальної ефективності у здійсненні процедури врегулювання спору за участю судді. Вони акцентують увагу на тому, що посередник має вміти: 1) оцінювати конфлікт, розбиваючи його на окремі проблеми і виявляючи реальні інтереси сторін; 2) бути неупередженим організатором, задаючи тон переговорів і допомагаючи сторонам досягти процедурних і змістовних угод; 3) бути активним слухачем, відокремлюючи змістовні моменти конфлікту від емоцій сторін і даючи сторонам конструктивний зворотний зв'язок; 4) бути випробувачем реалістичності і здійсненності висловлюваних сторонами ідей з вирішення спору, допомагаючи їм побудувати розумні і реалістичні пропозиції, щоб прийняті сторонами кінцеві угоди були надійними і довгостроковими; 5) бути генератором альтернативних пропозицій для вирішення спору, допомагаючи сторонам вийти за стереотипи звичних і часто обмежених поглядів на їхню проблему; 6) бути розширювачем ресурсів сторін, спрямовуючи їх до тих, хто може дати їм необхідну фактичну та іншу інформацію, надати юридичну або економічну консультацію; 7) бути вчителем у досягненні співпраці на переговорах, навчаючи з боку думати, діяти та вести переговори на принципах співпраці і допомагаючи їм шукати рішення, які б відповідали як їхнім власним інтересам, так і інтересам іншої сторони; 8) уміти сприяти сторонам у доведенні угод до завершеності, піклуючись про те, щоб

у кожної сторони збереглося повне розуміння і відповідальність щодо укладеної угоди [4, с. 81].

Аналіз міжнародного досвіду дає можливість зробити висновок, що більшість країн, які мають досвід у запровадженні будь-яких альтернативних судочинству примирливих процедур, закріплюють освітні та професійні обмеження щодо визначення правового статусу судді як примирителя. Австрія та Албанія, Білорусь, Казахстан і США визначають, що здійснення процедури примирення на професійній основі можливе лише за умови, коли особа пройшла спеціальну професійну підготовку, отримала певну освіту та сертифікат щодо підтвердження навчання за відповідною програмою підготовки.

Водночас у федеральній землі Кельн Бюро з послуг медіації і розв'язання конфліктів розробило власні стандарти навчання посередників. Натомість законодавством Бельгії передбачено наявність особистісних навичок, таких як уміння незалежно працювати та вести змістовний, ґрунтовний діалог. Кожен із претендентів на здійснення примирливої діяльності має скласти відповідний письмовий тест на професійну підготовку та пройти інтерв'ювання.

Німецька система правосуддя передбачає, окрім вільної медіації, мирового провадження та медіації адвокатів, процедуру внутрішньої судової медіації, яка здійснюється за ініціативою судді-медіатора в рамках мирового провадження після надходження позову. Цікавим є те, що, намагаючись створити гарний фундамент розвитку й поширення мирної процедури врегулювання спорів, більшість вищих навчальних закладів Німеччини запровадили постійний курс медіації на своїх юридичних факультетах. Таким чином, основні учасники цього процесу, судді-медіатори, вивчають курс медіації в німецьких школах права та нині працюють при судах, забезпечуючи при цьому зниження кількості потенційних судових розглядів. Окрім цього, ці судді в обов'язковому порядку періодично мають проходити навчання та тренінги для підвищення кваліфікації.

На нашу думку, впровадження курсу підготовки суддів-посередників при вищих навчальних закладах є недоцільним та неприйнятним, по-перше, через те, що спеціальна професійна підготовка судді не з точки зору юридичної освіти, а з точки зору набуття комунікативних навичок має спрямовуватись на відпрацювання цих навичок, а не надання теоретичних знань про них, що є безпосереднім завданням вищих навчальних закладів; по-друге, на відміну від медіації врегулювання спору за участю судді є юрисдикційним

способом вирішення спору та певним етапом розгляду правового спору в рамках цивільного судочинства, а отже, й програма підготовки має бути акредитована та безпосередньо реалізовуватись певними державними органами влади.

Так, не викликає сумнівів, що для того, щоб зусилля судді, який проводить процедуру врегулювання спору, принесли результати, йому необхідно бути професійно підготовленою особою не тільки для здійснення правосуддя, а й для вирішення будь-якої проблеми чи конфлікту за допомогою продуманого, конструктивного діалогу, отже, пройти певний курс навчання, що дасть змогу значно підвищити рівень судді як спеціаліста високого класу з проведення процедури врегулювання спору.

Наступною проблемою, яка виникла із запровадженням процедури врегулювання спору за участю судді, є визначення кола суддів, що мають таку процедуру здійснювати. Науковці пропонують передбачити в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» обрання в кожному суді зборами суддів цього суду судді, уповноваженого здійснювати врегулювання спору за участю судді, положення щодо правового статусу якого були б аналогічні тим, які регулюють правовий статус слідчого судді. На їхню думку, така практика дасть змогу допустити до врегулювання спорів суддів, які справді мають бажання цим займатися, а також враховувати таку роботу під час визначення навантаження судді та проводити спеціалізовані тренінги для таких суддів, постійно підвищуючи їхній професійний рівень як суддів-посередників [3, с. 82].

Л. Д. Романадзе також схиляється до того, що задля врегулювання спору за участю судді так, як нині передбачено чинним законодавством, необхідно насамперед вирішити проблему навчання суддів, а отже, вважає очевидним, що через брак тренерів достатньої кваліфікації у Національній школі суддів та інших ресурсів через короткий проміжок часу неможливо навчити кожного суддю в судах різної юрисдикції по всій Україні спеціальним навичкам ведення переговорів між учасниками спору, а тому обов'язок врегулювання спору за участю судді має покладатися не на суддю-доповідача (тобто всі судді в Україні мають бути здатними до проведення такої процедури), а на спеціально навченого суддю, якому буде передано справу [10].

Погоджуємося з цією думкою вчених у контексті того, що здійснювати врегулювання спору за участю судді мають не всі судді України, адже отримання таких спеціальних навичок навіть після проходження навчання під силу далеко не кожній особі, в даному

випадку судді. У разі якщо суддя не опанує їх, то через його особистісні характеристики вірогідність ефективного завершення врегулювання спору за участю судді дуже мала, і сторони будуть розчаровані суддею, невдоволені неефективністю процедури та не отриманням бажаного результату. Як висновок, зовсім не кожний суддя-доповідач може здійснювати процедуру врегулювання спору, як це передбачено чинним Цивільним процесуальним кодексом України, а лише ті, хто бажає проводити переговорні процедури між учасниками спору, має навички створення довірливої атмосфери на даній стадії розгляду справи та налагодження взаємозв'язку між сторонами задля компромісного врегулювання спору та задля забезпечення цього пройшли відповідне навчання й професійну підготовку.

Аналізуючи досвід зарубіжних країн, враховуючи особливості національної правової системи України та тенденції її розвитку в умовах реформування чинного законодавства, вважаємо за доцільне передбачити законодавством України запровадження й акредитацію спеціальної професійної програми базової підготовки чинних суддів нашої держави всіх юрисдикцій до процедури врегулювання спору за участю судді, а також запровадити спеціальну програму підвищення кваліфікації щодо ведення переговорів задля проведення їх більш ефективним, неупередженим способом у передбачені законодавством розумні строки.

Професійна підготовка суддів за даною програмою, на нашу думку, має завершуватися складанням кваліфікаційного іспиту та підтвердження відповідним сертифікатом. Наявність сертифікату (спеціального дозволу), виданого безпосередньо органом державної влади, є обов'язковою вимогою, адже, з огляду на практику, процедура врегулювання спору за участю третьої сторони набуває більшої ефективності, якщо стає професійною діяльністю для неупередженого посередника та сертифікується відповідними державними органами. Вважаємо, що такий сертифікат про проходження спеціальної підготовки судді має видаватись на ім'я судді, мати інформацію стосовно того обсягу теоретичного та практичного матеріалу, який пройшов суддя в рамках підготовки, профілю підготовки та терміну, за яким така підготовка здійснювалась.

Також, на нашу думку, доцільно передбачити у законі впорядкування таких суддів, за участю яких може відбуватися процедура врегулювання спору за участю судді. Дану проблему слід вирішити шляхом створення впорядкованого переліку, який би забезпе-

чував вільний доступ сторін спору до інформації щодо судді, за участю якого може відбуватися процедура врегулювання спору за участю така інформація: 1) прізвище, ім'я, по батькові судді; 2) документ, що підтверджує проходження суддею спеціальної підготовки; 3) напрям, в якому даний суддя спеціалізується; 4) досвід роботи з проведення примирливих процедур; 5) мова, якою суддя здатен проводити процедуру (державна мова є обов'язковою); 6) інші необхідні відомості.

Висновки.

Підсумовуючи вищевказане, можна констатувати, що законодавцю нашої держави варто передбачити конкретні дієві механізми спеціальної підготовки судді, які б дали змогу опанувати всі риси та навички, що відповідають «портфолію медіатора». І лише у такому разі запровадження процедури врегулювання спору за участю судді може дати значні позитивні результати, які забезпечать право учасників цивільно-правового спору на ефективний судовий захист своїх порушених інтересів через призму примирення та заохочення до взаємоповаги.

Список використаних джерел:

1. Рада Європи Комітет Міністрів Рекомендація № (94) 12 (Незалежність, дієвість та роль суддів) (518 засідання заступників міністрів, 13 жовтня 1994 року). Професійна юридична система Мера-Нау. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=139511 (2015, березень, 12).
2. Бондаренко С. А. Учасники медіативного процесу: громадянсько-правовий аспект. Вестник Алтайской академии экономики и права. 2012. № 3. С. 92–96.
3. Бутирська І. Врегулювання спору за участю судді: перспективи запровадження у господарський процес України. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 79–83.
4. Дементьев О.М., Тихонова Е.В. Альтернативне вирішення спорів: короткий аналітичний нарис. Тамбов: Изд-во Першина Р.В., 2010. С. 81.
5. Дутка І. Медіаційні процедури у філософсько-богословській спадщині Григорія Конинського в аспекті сучасних проблем філософії діалогу. Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів в Україні: матеріали II Львів. Міжнар. Форуму, 2009. С. 179–182.
6. Корягина С.А. Семейная медиация в раннем предупреждении преступности несовершеннолетних. Кримин. журн. Байкал. Гос. ун-та экономики и права. 2012. № 2. С. 47–50.
7. Кузбагаров, А.Н. Примирение сторон как составляющая систем цивилистического процесса и исполнительного производства. Тенденции развития гражданского процессуального права России: сб. науч. статей. Санкт-Петербург: «Юридический центр Пресс», 2008. С. 231.

8. Нефедьев Е.А. Учебник русского гражданского судопроизводства. Москва, 1909. С. 341.

9. Подковенко Т., Фігун Н. Інститут медіації у механізмі правових спорів: основні ідеї та принципи. Актуальні проблеми правознавства. 2017. Випуск 3 (11). С. 39.

10. Романадзе Л.Д. Врегулювання спору за участю судді та іншу процесуальні новели: вплив на розвиток медіації. URL: <http://mediation.ua/wp-content/uploads/2017/05/Stattya-pro-Mediatsiyu-v-proektah-protses-kodeksiv-2.pdf>

Статья посвящена анализу состояния научного исследования статуса судьи как посредника в отечественной науке и мировой практике. Сосредоточено внимание на подготовке и участии судьи в переговорном процессе. Рассмотрены практические аспекты и предложены пути законодательного совершенствования процедуры урегулирования спора с участием судьи.

Ключевые слова: альтернативное решение споров, переговоры, гражданско-правовой спор, конфликт, посредник, судебное примирение.

In the article are considered the state of scientific research status of judge such as negotiator in domestic science and abroad. Attention is also paid to the preparation and participation of judge in the negotiation process. Moreover, the authors review practical aspects and formulation of conclusions and recommendation aimed at improving the procedure of settling a dispute with the participation of a judge.

Key words: alternative dispute resolution, negotiations, civil dispute, conflict, negotiator, judicial reconciliation.

